

<https://doi.org/10.15407/sofs2026.01.083>
УДК 001.89:050(477)

А.І. РАДЧЕНКО, кандидат геологічних наук,
старший дослідник, директор
Видавничий дім «Академперіодика» НАН України
вул. Терещенківська, 4, Київ, 01024, Україна
e-mail: radchenko@nas.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0276-6398>

РЕЦЕНЗУВАННЯ ЯК ЧЕСНОТА, АБО ЧИМ ЗАЦІКАВИТИ РЕЦЕНЗЕНТА

У статті на основі публікацій останніх кількох років коротко розглянуто основні відомі моделі організації рецензування статей у наукових періодичних виданнях. У зв'язку з цим описано можливі способи і шляхи заохочення та стимулювання рецензентів наукових праць. Наголос зроблено на важливості, складності, неоднозначності і волонтерському характері праці рецензента наукового журналу. Описано можливості надання допомоги рецензенту у вигляді певних інструкцій та анкет. Показано, що попри всі заклики оплачувати цю роботу, пріоритетними формами заохочення рецензентів залишаються нематеріальні. Основою їх є забезпечення для науковця-рецензента можливості підтвердити факт рецензування статей для журналу, бажано у вигляді запису у віртуальному профілі. Це уможливорює верифікацію інформації про факт рецензування без оприлюднення відомостей щодо конкретних статей і результатів рецензування. Також за результатами онлайн-опитування редакційних підрозділів періодичних видань, які беруть участь у Програмі підтримки журналів НАН України, показано, що навіть нематеріальні методи заохочення і стимулювання рецензентів застосовані недостатньо. Наприклад, із 41 одного журналу лише третина запровадила хоч якісь заходи із заохочення рецензентів, переважно це листи-подяки від редакційної колегії та сертифікати рецензента. Попри загальносвітові тенденції, дев'ять журналів із тих, що надсилають ре-

Цитування: Радченко А.І. Рецензування як чеснота, або Чим зацікавити рецензента. *Наука та наукознавство*. 2026. № 1 (131). С. 83—96. <https://doi.org/10.15407/sofs2026.01.083>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

цензентам листи з подякою від редакційної колегії, не вважають це формою заохочення, як і один журнал із тих, які надають сертифікати рецензентів. Водночас без будь-якого стимулювання досить багато науковців в Україні систематично виконують роботу рецензентів для вітчизняних наукових журналів, значна кількість яких входить до наукометричних баз Web of Science та Scopus. Це засвідчили переліки рецензентів, поданих до ВД «Академперіодика» НАН України за результатами 2024 і 2025 рр. Викладене обґрунтовує необхідність активізації роботи як з видавничими підрозділами, так і з потенційними рецензентами, а також актуалізує питання врахування праці рецензента під час оцінювання ефективності його наукової роботи.

Ключові слова: науковий журнал, наукове рецензування, політики наукового журналу, заохочення рецензентів, академічна доброчесність, наукова етика, Національна академія наук України.

Вступ. У контексті розгляду експертного оцінювання якісної складової публікацій доцільно проаналізувати міркування щодо важливості рецензування для формування наукової етики, організації комунікації редакційних колегій і редакцій з рецензентами й авторами, уникнення ризиків неформальних інституційних угод між виданнями / організаціями стосовно рецензування, надання пропозицій щодо організації роботи з рецензентами у частині розвитку прозорості результатів, верифікованості й урахування їхньої праці.

Усі цитовані нижче і безліч не згаданих тут праць вказують на те, що як обов'язковий елемент діяльності наукового журналу рецензування утвердилось досить пізно — у другій половині ХХ ст., і описують як основні його види подвійне сліпе рецензування (коли автор і рецензент один одному невідомі), однобічне сліпе (коли автор не знає рецензента), потрійне сліпе (коли ні автор, ні рецензент, ні редактор, який опрацьовує отримані рецензії, не знають імен учасників процесу рецензування), відкрите (коли анонімні рецензії можуть бути надруковані разом із рецензованою статтею і авторськими відповідями на зауваги рецензентів), прозоре (коли всі імена відкриті) і динамічне (коли рецензії на оприлюднений у відкритому доступі матеріал подаються відкрито у реальному часі — це стосується більше препринтів, аніж статей) [1–3]. Залишмо за межами цього дослідження традиційні закиди рецензентам щодо упередженості, затягування процесу та непослідовності опрацювання, а також численні випадки оприлюднення у поважних наукових часописах «фейкових» статей, і зосередимо увагу на тому, які є способи заохотити рецензентів, аби зробити їхню волонтерську працю більш поціновуваною та помітною, і завдяки цьому ефективнішою.

У статті [4] запропоновано розширити профілізацію показників ефективності діяльності конкретного науковця і додати до них такі, які да-

ватимуть змогу оцінювати дотичну до публікаційної діяльності наукову роботу, а саме — рецензування інших наукових праць (монографій, посібників, статей для наукових журналів з урахуванням їхнього рейтингу) і опонування кваліфікаційних праць на здобуття наукових ступенів. Це допомогло б звертати увагу не лише на публікаційну активність науковця, а й на інші традиційні сторони наукової діяльності — продуктивну та високоякісну наукову комунікацію, виховання наукових кадрів, розвиток наукових шкіл.

Рецензування наукових робіт є незамінним і фундаментальним аспектом дослідницького процесу [1], однак постійне зростання кількості публікацій у всіх галузях збільшує навантаження на експертну спільноту. Водночас надмірне захоплення наукометричними показниками для оцінювання ефективності науковців і дослідницьких осередків спричинює попит на спрощення і скорочення термінів оприлюднення наукових статей, отже сприяє поширенню недоброчесних практик і виникненню хижацьких журналів, які нехтують рецензуванням або маніпулюють ним.

Рецензент не лише допомагає редакційним колегіям журналів оцінювати доцільність оприлюднення конкретного рукопису, а й легітимізує цей рукопис, схвалюючи його до опублікування. Він сприяє покращенню рукопису й засвідчує відсутність у ньому плагіату, а також наявність нових належно інтерпретованих дослідницьких даних та обґрунтованих ідей [1]. Нині рецензування, попри все різноманіття його форм та еволюцію, є «потужним і універсальним інструментом оцінювання, який визначає форму та зміст наукових досліджень і може як створити, так і зруйнувати академічну кар'єру», зокрема в гуманітарних науках [5]. Однак ці ж фахівці висловлюють побоювання, «що стандартизовані моделі рецензування дедалі більше витіснятимуть дисциплінарні традиції», які мають бути альтернативними варіантами «майбутнього експертного оцінювання <...> відкритими, гнучкими та справді плюральними» [5, с. 652—653].

Форми й алгоритми рецензування, відомі нині у світі, ретельно проаналізовані у цитованому дослідженні [1], де зазначено, що переважною формою є подвійне сліпе рецензування, коли автор і рецензент не знають прізвищ один одного (це повторюють й інші дослідники), а оптимальною кількістю рецензентів є два. До того ж найчастіше журнали надають рецензентам анкету-опитувальник, який рецензент може, за бажання та потреби, доповнити листом у вільній формі з викладенням основних міркувань і зауважень. Також більшість журналів визначають для рецензентів і авторів чіткі терміни на опрацювання текстів і надання відповідей. Аналізуючи інші публікації, ці дослідники доходять висновків, що прозоре рецензування (коли анонімні рецензії з відповідями авторів на них оприлюднюються разом зі статтею) може чинити

додатковий вплив на рецензентів, а відкрите рецензування — й поготів. Адже знаючи, що текст рецензії буде опубліковано разом зі статтею, рецензент принаймні повинен написати грамотний і конструктивний текст, придатний до оприлюднення, по суті лист до журналу чи й міні-статтю, а не розрізнені коментарі. З огляду на те, що робота рецензентів є переважно волонтерською, мотивувати їх можна тільки запропонувавши дієві механізми визнання цієї праці, і тут нефінансові стимули будуть ефективнішими за фінансові (на це вказано у багатьох цитованих тут та інших джерелах стосовно різних сфер науки і галузей наукових знань).

Цікавою в цьому контексті є ініціатива *Publish Your Reviews*, що заохочує рецензентів публікувати власні рецензії разом із рецензованими препринтами. Позитивом для рецензента в цьому випадку є отриманий ідентифікатор DOI, який підтверджує факт наукового рецензування [2], однак ця ініціатива не стосується статей і аж ніяк не вказує на те, що рецензія була корисною (чи бодай врахованою) для авторів чи наукової спільноти. Це цікавий досвід і корисна позиція звітності (якщо в атестаційних формах вона передбачена), але стосовно раціональності таких віртуальних дискусій є певні застереження. Адже за відкритого рецензування потенційний рецензент може не хотіти надавати відверто негативну рецензію (і це актуально для будь-яких різновидів прозорого рецензування), імовірно, він відмовиться від її написання [3]. У цій праці вітчизняні науковці проаналізували передумови й спроектували наслідки запровадження «відкритого наукового рецензування результатів соціально-економічних досліджень» [3, с. 28]. Саме відкриті моделі рецензування разом із упровадженням інших інструментів відкритої науки деякі науковці вважають необхідними для забезпечення належного рівня рецензування та врахування праці рецензентів наукових препринтів і статей, а також для надання рецензентам доступу до відкритих дослідницьких даних з метою забезпечення обґрунтованого фахового рецензування [6]. Ці ж дослідники наголошують на необхідності приділення уваги саме якісному рецензуванню та надають цікаві рекомендації науковцям, видавцям, організаторам науки і організаціям, які фінансують наукові дослідження, щодо формування системи стимулів, що заохочуватимуть науковців до сумлінної відкритої праці, а не до «роботи на рейтинги».

Одночасно з довірою до рецензента, яка є необхідною умовою звернення до нього від наукового журналу, постають питання до його компетенцій, і не тільки як фахівця з певного наукового напрямку, а й саме як до рецензента. Адже неупереджений усебічний розгляд чужого тексту, надання чітких інструкцій щодо його покращення, однозначне формулювання побажань і зауважень, розуміння відповідності пропонованого тексту конкретному виданню, здатність покращити структуру наукового тексту, дотримуючись академічної доброчесності та ви-

значених термінів, — дуже складне завдання [7]. Проте науковців здебільшого не навчають рецензувати чужі праці. Якщо таке і відбувається, то лише за ініціативи керівника молодого науковця. На цьому наголошено у [8], де на основі напівструктурованого опитування аспірантів кількох університетів Китаю дослідники доходять висновку, що молодих фахівців часто залучають до рецензування їхні керівники, однак роль молодих фахівців зазвичай залишається невідомою. Проте дуже небагатьох із них хвилює цей факт — більшість розцінює таке приховане, «допоміжне» рецензування як можливість навчитись працювати з чужими текстами з позицій оцінювання наукової якості й значущості.

Лише останнім часом почали з'являтися посібники й рекомендації для рецензентів, зокрема від Європейської асоціації наукових редакторів¹, а також для авторів, які водночас можуть стати у пригоді рецензентам, на кшталт електронного посібника від *Research Square*, *Scholastica* та *Access 2 Perspectives* «Навички виживання в процесі рецензування»². Суголосні з цими рекомендаціями і стислі поради, оприлюднені у цитованій вище праці [7], які наголошують на таких рисах ефективного наукового рецензування: якість (детальне різнобічне фахове оцінювання рукопису); своєчасність (дотримання визначених політиками журналу термінів); урахування потенційного конфлікту інтересів; конструктивність (акцент на основних недоліках і конкретні пропозиції з покращення без перебирання на себе ролі співавтора) та ін. У посібнику «Навички виживання в процесі рецензування» також описано один із новітніх способів організації рецензування, яке можна назвати мандрівним: певний консорціум журналів домовляється, що у разі відхилення статті одним із них та рекомендації статті до іншого (наприклад, більш придатного за тематикою) зі статтею передається і рецензія. Це дає можливість заощадити час і зусилля рецензентів. Імовірно, цей цікавий досвід можна було б запровадити у НАН України на рівні груп видань відділення або секції.

Дієвим може бути також такий спосіб залучення рецензентів, як зобов'язання авторів уже оприлюднених статей надати дві-три рецензії за їхнім напрямом досліджень. Також ці дослідники слушно вважають, що «Іншим варіантом стимулювання науковців до написання “відкритих рецензій” може стати врахування останніх до результатів наукової діяльності за місцем роботи» [3, с. 32]. Однак не можна погодитись із ними в тому, що відкриті рецензії унеможливають випадки плагіату.

¹ The European Association of Science Editors (EASE). URL: <https://ease.org.uk/> (дата звернення: 17.01.2026).

² Peer Review Survival Skills. E-handbook. 18 p. URL: <https://www.scribd.com/document/737643665/PeerReviewSurvivalSkills-E-handbook1> (дата звернення: 17.01.2026).

Еталоном організаційного забезпечення підтвердження (верифікації) роботи рецензента у певному журналі зі збереженням чутливої та конфіденційної інформації (які статті й яких дослідників проаналізовано, яким був текст рецензії та висновки рецензента), нині є система *Web of Science Reviewer Recognition Service*³, що від літа 2022 р. замінила платформу *Publons*. Це безкоштовний сервіс, пов'язаний із профілем науковця у наукометричній базі *Web of Science*, який дає можливість включати до цього профілю також інформацію про діяльність науковця як рецензента. Передання інформації відбувається автоматично (коли журнал, для якого написано рецензію, передає ці дані до бази) чи вручну — коли журнал може підтвердити роль рецензента чи надати йому лист-подяку або сертифікат, які можна доєднати до профілю. Ці записи у профілі можуть бути відображені згодом у різноманітних звітах науковця і є реальним, визнаним у світі, підтвердженням його експертної участі у роботі різних наукових видань. Сама можливість підтвердити цю частину наукової діяльності вже є для науковців стимулом приділяти їй час.

Такий механізм нині видається найдієвішим, бо дає можливість як довести загалом експертну роботу науковця, так і забезпечити конфіденційність конкретних випадків рецензування відповідно до принципів наукової етики та академічної доброчесності. На підтвердження цього можна навести деякі положення зі звіту «На шляху до відповідальних публікацій»: висновки глобальних консультацій із зацікавленими учасниками», виконаного за ініціативою *cOAlition S* [9], де зазначено, що зацікавлені учасники (науковці, організації, які фінансують наукові дослідження, та ін.) загалом підтримують ідею відкритого рецензування. Однак зосередитись на заохоченні й просуванні відкритого рецензування препринтів, а також статей в журналах *cOAlition S* зможе лише у середньостроковій перспективі, оскільки це завдання передбачатиме активну співпрацю з рецензентами та видавцями і зміну чинних нині алгоритмів роботи. Наголошу, що найбільш негативно, за даними цього звіту, до ідеї публікації відкритих рецензій поставились фахівці у галузі права (39 % опитаних респондентів).

Необхідності належного врахування і стимулювання роботи рецензентів як тих, хто відіграє ключову роль у забезпеченні високого рівня оприлюднених результатів наукових досліджень відповідно до традиційних алгоритмів і методологій, присвячено також багато досліджень, особливо останнім часом. Наприклад, для визнання часу й зусиль рецензентів, витрачених на опрацювання рукописів, окрім традиційних листів

³ Web of Science Reviewer Recognition Service. *Clarivate*. <https://clarivate.com/academia-government/scientific-and-academic-research/publisher-solutions/web-of-science-reviewer-recognition-service/> (дата звернення: 17.01.2026).

подяки, сертифікатів рецензентів і, рідше, надання безкоштовного / пільгового доступу до контенту чи оприлюднення власної статті, фахівці пропонують інші варіанти нагороди: надання публічного доступу до рецензій на оприлюднені статті; призначення журналами винагороди для найефективніших рецензентів протягом кварталу чи року; надання рецензентам безкоштовного доступу до курсів з підвищення навичок рецензування (можуть забезпечити видавці для найпродуктивніших рецензентів); фінансова винагорода рецензентам [10]. Останній варіант тут-таки визнано дуже складним і контрверсійним, а також придатним передусім для журналів відкритого доступу з визначенням APC і недоречним для журналів діамантового відкритого доступу.

Так, у статті про матеріальні й нематеріальні способи винагородження рецензентів [11] зазначено, що виплата гонорарів рецензентам може порушувати цілісність, етичність і сенс процедури рецензування. Натомість належне вшанування та відзначення роботи рецензентів у вигляді верифікованих листів-подяк і сертифікатів, які забезпечуватимуть публічне визнання, а також пільговий доступ до баз даних і знижки на APC, підкреслюватимуть важливу роль роботи рецензентів і сприятимуть їхньому професійному зростанню.

Мета статті — описати відомі способи залучення рецензентів і зацікавлення їх у роботі з виданнями та порівняти з тими, які нині застосовують наукові журнали НАН України; показати можливість і перспективність застосування напрацьованих у світі підходів у роботі вітчизняних наукових фахових журналів.

Інформаційна база дослідження — результати опитування редакційних колегій наукових фахових видань, які беруть участь у Програмі підтримки журналів НАН України, щодо роботи з рецензентами протягом 2024 і 2025 рр.

Методи дослідження. Окрім традиційного аналізу літературних джерел щодо можливих способів співпраці наукового періодичного видання з рецензентам та узагальнення зібраного матеріалу було організовано опитування редакційних колегій та редакцій наукових журналів НАН України щодо їх роботи з науковими рецензентами поданих до друку рукописів наукових матеріалів (статей, оглядів, коротких повідомлень). Опитування виконано як онлайнове гугл-анкетування у березні 2024 р. Результати опрацьовано та візуалізовано за допомогою інструментів *Excel*.

Також наприкінці 2024 і 2025 рр. виданням, що беруть участь у Програмі підтримки журналів НАН України, яку щороку реалізує ВД «Академперіодика» НАН України, було запропоновано надати переліки їхніх рецензентів. Інтегрований список рецензентів (без зазначення назв журналів і результатів рецензування) ВД «Академперіодика» НАН

України за дорученням Науково-видавничої ради НАН України мав розмістити на власному вебресурсі з подякою науковцям за участь у роботі з покращення оприлюднених на сторінках наукових журналів статей⁴. Ці надані списки проаналізовано на повторюваність імен рецензентів у різних виданнях і у двох річних періодах.

Результати дослідження. Отримані завдяки опитуванню результати дають уявлення про рівень організації роботи з рецензентами та впровадження способів їх заохочення в наукових журналах, що беруть участь у Програмі підтримки журналів НАН України, а також вказують на можливі шляхи покращення й осучаснення такої роботи. Протягом 2024 р. у Програмі підтримки брали участь 42 журнали, серед яких один науково-популярний журнал «Світогляд». Опитування стосувалось 41 наукового журналу, яким і було розіслано анкети. Питання й отримані відповіді показано у таблиці.

З наведених у таблиці результатів опитування видно, що пріоритетним варіантом для журналів НАН України, що входять до Програми підтримки, є одностороннє сліпе рецензування, коли рецензент знає, чію працю йому запропоновано до рецензування. Однак не набагато менше видань практикують подвійне сліпе рецензування. Водночас процедуру відкритого рецензування застосовує лише один журнал, хоча саме такий варіант зараз поступово поширюється у закордонних виданнях відкритого доступу. Більшість видань має чітку процедуру взаємодії з рецензентами: пропонує їм відповісти на основні питання, надаючи відповідну анкету, а також визначає терміни, протягом яких рецензент має повідомити про свою згоду / незгоду взяти на рецензування запропоновану статтю, а також надіслати до редакційної колегії відповідь по суті.

З особистого спілкування з працівниками редакцій і членами редакційних колегій журналів НАН України відомо, що пошук рецензентів є важкою, копіткою працею, особливо коли необхідно залучити іноземного фахівця до рецензування статей українською мовою або на рецензування надходять тексти англійською. Однак лише третина журналів запровадила хоч якісь заходи із заохочення рецензентів. Цікаво, що дев'ять журналів, які надсилають рецензентам листи з подякою від редакційної колегії, не вважають це формою заохочення, як і один журнал із тих, що надають сертифікати рецензентів. Преференції у вигляді зменшення APC пропонує своїм рецензентам лише один журнал, а у вигляді пріоритетності в опублікуванні — три журнали.

⁴ Подяка рецензентам. *Академперіодика*. Опубл.: 25.12.2024. URL: <https://surl.li/vujqbn>; Подяка рецензентам за 2025 рік. *Академперіодика*. Опубл.: 06.01.2026. URL: https://akademperiodyka.org.ua/uk/news/we_are_grateful_to_reviewers/ (дата звернення: 17.01.2026).

**Питання щодо роботи з рецензентами
та отримані на них відповіді**

Питання	Кількість відповідей	Варіанти відповідей	Частка, що припадає на кожну відповідь, %
Вид рецензування	41	Подвійне сліпе Одностороннє сліпе (ре- цензент знає прізвища ав- тора / авторів) Відкрите Інше	43,9 53,7 2,4 —
Чи визначаєте Ви час на відповідь (згоду) рецен- зента?	41	Три дні Тиждень Інший термін Не визначаємо	19,5 14,6 31,7 34,1
Чи визначаєте Ви час для отримання рецензії?	41	10 днів Два тижні Місяць Інший термін Не визначаємо	17,1 43,9 14,6 17,1 7,3
Чи надсилаєте Ви рецен- зенту анкету для рецен- зування (бланк)?	41	Так Ні	75,6 24,4
Чи передбачені в журна- лі форми заохочування рецензентів?	41	Так Ні	36,6 63,4
Якщо так, уточніть вид заохочення	25	Подяка за рецензування особиста (лист рецен- зенту) Надання сертифіката ре- цензента журналу Подання на вебресурсі журналу переліку рецен- зентів, які працювали для журналу протягом року Надання рецензентам преференцій в опубліку- ванні статей (часова пріо- ритетність)	60 12 8 12

Закінчення таблиці

Питання	Кількість відповідей	Варіанти відповідей	Частка, що припадає на кожну відповідь, %
Як Ви знаходите рецензентів?	41	Надання рецензентам преференцій у опублікуванні статей (зменшення оплати за опрацювання статті (APC))	4
		Інше	4
		Використовуємо особисті контакти членів редколегії	58,5
		Шукаємо через наукометричні бази відповідно до тематики кожної статті	26,8
Чи цікавить Вас зустріч з колегами для обговорення цього питання?	40	Залучаємо авторів, чиї роботи вже опубліковані в журналі	9,8
		Питаємо авторів про можливі варіанти	4,9
		Так	75
		Ні	25

Джерело: побудовано автором за результатами онлайн-опитування.

Зрозуміло, що основним способом пошуку рецензентів є залучення тих науковців, з ким контактують члени редакційних колегій, і значно менше тих, які публікують статті в цьому журналі. Важливо, що майже чверть журналів вказала, що шукає потенційних рецензентів через світові агрегатори наукової інформації за допомогою тематичного пошуку, і лише два видання питають авторів щодо можливих кандидатур рецензентів (це не означає, що саме ці рецензенти залучені до процедури рецензування).

Друга частина цього мінідослідження полягала в аналізуванні списків рецензентів, яким опитувані журнали хотіли висловити вдячність за співпрацю протягом року. Ми не питали про кількість рецензій, наданих кожним науковцем, або про результат рецензування (позитивне / негативне). Важливий сам факт того, що науковець погодився витратити свій час на ознайомлення з рецензованою роботою, опрацювати його і дати свій обґрунтований фаховий експертний висновок. До того ж саме

робота рецензента дає можливість виявляти некоректні запозичення у текстах, суттєво доповнювати статті найновішими відомостями й результатами, або відхиляти неякісні, неоригінальні, вторинні тексти, які могли б у разі оприлюднення зашкодити репутації видання.

Отже, наприкінці 2024 р. ВД «Академперіодика» НАН України повідомив учасникам Програми підтримки журналів НАН України про ініціативу-пропозицію Науково-видавничої ради НАН України розмістити на вебресурсі ВД «Академперіодика» перелік рецензентів, які працювали протягом року, з подякою їм. На цю пропозицію відгукнулись 22 з 42 журналів. Після укладання інтегрованого переліку й врахування повторів у ньому залишилось 311 рецензентів, серед яких 13 іноземців. З цього переліку 11 науковців рецензували статті для більш ніж одного журналу, всі з України.

Відповідний перелік за результатами 2025 р. укладено на основі інформації від 19 із 43 журналів Програми підтримки. Опрацьований перелік містив 392 прізвища, серед яких 34 іноземні науковці. У більш ніж одному виданні статті рецензували шість науковців, також всі з України.

У обох переліках, 2024 і 2025 рр., трапляються 123 прізвища фахівців, серед яких один іноземний. Привертає увагу, що повторюється майже третина переліку, тоді як відповіді дали дещо різні групи журналів: переліки рецензентів за два роки ми отримали від 11 журналів, окрім того, тільки за 2024 р. — від семи видань, а за 2025 — від шести, які не подавали інформацію попереднього року. У всіх переліках представлені журнали з різних галузей науки: фізико-математичних і технічних, хімічних та біологічних, суспільних і гуманітарних.

Це дає підстави стверджувати, що в наукових установах НАН України і закладах вищої освіти є досить багато науковців, які систематично працюють як рецензенти у наукових фахових виданнях і допомагають підтримувати їхній високий науковий рівень. Зауважу, що майже дві третини журналів з Програми підтримки мають категорію А у переліку наукових фахових видань України, тобто входять до наукометричних баз *Web of Science* та *Scopus*. Однак ці журнали практично не пропонують своїм рецензентам заохочень хоча б у вигляді сертифіката рецензента, що дало б змогу вченому офіційно підтвердити цю частину своєї наукової праці.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Виконаний аналіз наявних у світі оглядів і досліджень із питань заохочень рецензентів за різних фінансових моделей видань, у різних галузях науки та різних країнах свідчить, що дієвими формами стимулювання цієї волонтерської праці є передусім нефінансові. А саме листи-подяки, сертифікати, записи у віртуальних профілях, які дають можливість верифікувати цю частину наукової праці фахівця.

2. Серед «монетизованих» варіантів заохочень також пріоритетними вважають непрямі: безкоштовне або пільгове користування базою

даних відповідного видавця, знижки на APC тощо. Прямую фінансову винагороду більшість дослідників вважають такою, що радше спричинюватиме питання і проблеми, аніж сприятиме підвищенню якості праці рецензентів та її пошануванню.

3. Серед цікавих варіантів заохочення рецензентів — оплата (пільгове надання) можливості навчання, підвищення навичок рецензента. Такий спосіб заохочення можливий насамперед для великих видавництв наукової літератури.

4. Виконане опитування працівників видавничих підрозділів наукових установ НАН України засвідчило, що вони намагаються застосовувати ті самі способи заохочення рецензентів, однак не цінять їх так високо, як зарубіжні колеги, та не впроваджують так повсюдно.

5. З огляду на викладене для вітчизняних наукових видань корисним буде ознайомлення із закордонними практиками заохочення рецензентів і організації роботи з ними. Подальші зусилля дослідників і редакційних колегій наукових періодичних видань в Україні мають бути спрямовані на ширше запровадження у практику надання рецензентам листів-подяк, сертифікатів, підтверджень у базах даних їхньої участі у підвищенні якості вітчизняного наукового контенту.

6. Безумовно, на часі впровадження способів верифікації (підтвердження) праці науковців як рецензентів наукових фахових видань України і світу з належним урахуванням цієї праці у методиках оцінювання їхньої діяльності.

На створення конкретних рекомендацій і реалізацію подальших кроків мають бути спрямовані майбутні дослідження з цього питання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Drozd J.A., Lodomery M.R. The Peer Review Process: Past, Present, and Future. *Br J Biomed Sci.* 2024. No. 81. 12054. <https://doi.org/10.3389/bjbs.2024.12054>
2. Назаровець С. Анонімно чи відкрито? Як рецензувати наукові статті? *ОсвітАналітика*. 2022. Вип. 28. URL: https://www.researchgate.net/publication/365766695_Anonimno_ci_vidkrito_Ak_recenzuvati_naukovi_statti_Anonymous_or_Open_How_to_review_scientific_papers/citation/download (дата звернення: 17.01.2026).
3. Герасименко А.Г., Мазаракі Н.А., Дугінець Г.В. Відкрите рецензування як інструмент підвищення якості соціально-економічних досліджень. *Економічний простір*. 2019. № 141. С. 25—35. <https://doi.org/10.30838/PES.2224.100119.25.343>
4. Котляревський Я.В., Радченко А.І., Мельников О.В., Семенюк Е.П. Про стратегічні пріоритети вимірювання публікаційної та видавничої активності у науковій діяльності. *Наука та інновації*. 2018. Т. 14. № 5. С. 5—18. <https://doi.org/10.15407/scin14.05.005>
5. Verbergt M.G., ten Hagen S. The Past and Present of Peer Review in the Humanities: An Introduction. *Minerva*. 2025. No. 63. P. 637—657. <https://doi.org/10.1007/s11024-025-09615-w>

6. Mabile L., Shmagun H., Erdmann C., Cambon Thomsen A., Thomsen M., Grattarola F. Recommendations on Open Science Rewards and Incentives. *Data Science Journal*. 2025. Vol. 24. No. 15. P. 1—19. <https://doi.org/10.5334/dsj2025-015>
7. Forero D.A., Glatt, S.B., Oermann M.H. Reviewing manuscripts for scientific journals: recommendations for early career scientists. *BMC Res Notes*. 2025. Vol. 18. Article number 17. <https://doi.org/10.1186/s13104-024-07060-8>
8. Zhou T., Horta H. Engagement in the Journal Peer Reviewing Process Among STEM Doctoral Students in China. *Minerva*. 2025. <https://doi.org/10.1007/s11024-025-09596-w>
9. Chiarelli A., Cox E., Johnson R., Waltman L., Kaltenbrunner W., Brasil A. et al. Towards Responsible Publishing: Findings from global stakeholder consultation. *Zenodo*. 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11243942>
10. Woldeamanuel A.G. Peer review: A highly valuable service but less recognized. *J Innov Entrep*. 2025. Vol. 14. Article number 25. <https://doi.org/10.1186/s13731-025-00479-8>
11. Yagnik V.D., Bhattacharya S., Bhattacharya K., Dawka S. Incentivizing Peer Reviewers: Exploring Monetary and Nonmonetary Rewards. *Indian Journal of Community Medicine*. 2025. No. 50 (5). https://doi.org/10.4103/ijcm.ijcm_377_24

REFERENCES

1. Drozd, J.A., & Lodomery, M.R. (2024). The Peer Review Process: Past, Present, and Future. *Br J Biomed Sci.*, 81, 12054. <https://doi.org/10.3389/bjbs.2024.12054>
2. Nazarovets, S. (2022). Anonymous or Open? How to review scientific papers? *OsvitAnalitika*, 28. URL: https://www.researchgate.net/publication/365766695_Anonimno_ci_vidkrito_Ak_recenzuvati_naukovi_statti_Anonymous_or_Open_How_to_review_scientific_papers/citation/download (last accessed: 17.01.2026) [in Ukrainian].
3. Gerasymenko, A.G., Mazaraki, N.A., & Duginets, G.V. (2019). Open peer review as a tool for improving the quality of socio-economic research. *Economic scope*, 141, 25—35. <https://doi.org/10.30838/PES.2224.100119.25.343> [in Ukrainian].
4. Kotlyarevsky, Ya.V., Radchenko, A.I., Melnikov, O.V., & Semenyuk, E.P. (2018). Strategic Priorities in Measuring the Publication and Publishing Works in Scholarly Research Activity. *Science and Innovation*, 14 (5), 5—18. <https://doi.org/10.15407/scin14.05.005> [in Ukrainian].
5. Verbergt, M.G., & ten Hagen, S. (2025). The Past and Present of Peer Review in the Humanities: An Introduction. *Minerva*, 63, 637—657. <https://doi.org/10.1007/s11024-025-09615-w>
6. Mabile, L., Shmagun, H., Erdmann, C., Cambon Thomsen, A., Thomsen, M., & Grattarola, F. (2025). Recommendations on Open Science Rewards and Incentives. *Data Science Journal*, 24 (15), 1—19. <https://doi.org/10.5334/dsj2025-015>
7. Forero, D.A., Glatt, S.J., & Oermann, M.H. (2025). Reviewing manuscripts for scientific journals: recommendations for early career scientists. *BMC Res Notes*, 18 (17). <https://doi.org/10.1186/s13104-024-07060-8>
8. Zhou, T., & Horta, H. (2025). Engagement in the Journal Peer Reviewing Process Among STEM Doctoral Students in China. *Minerva*. <https://doi.org/10.1007/s11024-025-09596-w>

9. Chiarelli, A., Cox, E., Johnson, R., Waltman, L., Kaltenbrunner, W., & Brasil A. et al. (2024). Towards Responsible Publishing: Findings from global stakeholder consultation. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11243942>
10. Woldeamanuel, A.G. (2025). Peer review: A highly valuable service but less recognized. *J Innov Entrep.*, 14 (25). <https://doi.org/10.1186/s13731-025-00479-8>
11. Yagnik, V.D., Bhattacharya, S., Bhattacharya, K., & Dawka, S. (2025). Incentivizing Peer Reviewers: Exploring Monetary and Nonmonetary Rewards. *Indian Journal of Community Medicine*, 50 (5). https://doi.org/10.4103/ijcm.ijcm_377_24

Одержано / Received 18.01.2026

Прорецензовано / Revised 01.02.2026

Підписано до друку / Accepted 26.03.2026

A.I. Radchenko, PhD (Geology), senior research associate, director
“Akademperiodyka” Publishing House of the NAS of Ukraine
4, Tereshchenkivska str., Kyiv, 01024, Ukraine
e-mail: radchenko@nas.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0276-6398>

PEER REVIEW AS A VIRTUE, OR HOW TO ENGAGE A REVIEWER

The article briefly covers the main known models of arranging peer review of articles in scientific periodicals, based on the last few years' publications. In this regard, the possible ways and means of encouraging and stimulating reviewers of scientific papers are described. Emphasis is placed on the importance, complexity, ambiguity, and volunteer nature of the work of a scientific journal reviewer. The possibilities of assisting a reviewer via specified instructions and questionnaires are described. It is shown that despite the bidding to pay for this work, non-material forms of motivation for reviewers remain the priority. They are based on providing the reviewer with the opportunity to confirm the fact of reviewing articles for the journal, preferably in the form of a record in a virtual profile. This allows verifying information about the fact of peer review without disclosing information about specific articles and review results. The results of an online survey of editorial departments of periodicals participating in the NAS Journals Support Programme also show that even non-material forms of encouraging and stimulating reviewers are not used sufficiently. For example, only one-third of 41 journals have introduced at least some measures to encourage reviewers, mainly letters of appreciation from the editorial board and reviewer certificates. Despite the general global trend, nine of the journals that send letters of appreciation from the editorial board to reviewers do not consider this a form of encouragement, as does one of the journals that provides reviewer certificates. At the same time, many scientists in Ukraine systematically perform the work of reviewers for domestic scientific journals, a significant number of which are included in the Web of Science and Scopus databases, without any apparent motivation. This is affirmed by the lists of reviewers submitted to the “Akademperiodyka” Publishing House of the NAS of Ukraine in 2024 and 2025. The above justifies the need to intensify work with both publishing departments and potential reviewers. Also, it raises the question of considering a reviewer's work when evaluating the effectiveness of his/her scientific work.

Keywords: scientific journal, scientific peer review, scientific journal policies, encouraging reviewers, academic integrity, scientific ethics, National Academy of Sciences of Ukraine.